

PERCZEL MÓR UNOKÁI: PERCZEL MÓR, ARMAND, OLIVÉR ÉS MIKLÓS A NAGY HÁBORÚBAN

Karika Tímea

„A Perczelek a harctéren. A bonyhádi Perczel-családnak, mely hagyományaihoz híven mindenkor buzgón és különösen a szabadságharcban önzetlenül szolgálta a hazát munkával és vérrel egyaránt, jelenleg huszonegy tagja teljesít katonai szolgálatot. Perczel József nyugalmazott altábornagynak, néhai Perczel Móric 48-as tábornok, a szenttamási győző fiának négy fia szolgál a harctéren: Móric a 6-ik honvédhuszárezred, Armand a 9-ik honvédhuszárezred, Olivér pedig a 4-ik honvédhuszárezred századosa, míg a legfiatalabb, Miklós, ki mint főhadnagy az első honvédhuszárezrednél teljesített szolgálatot, hónapokkal ezelőtt az északi harctéren hősi halált halt.”¹ – tudósított a Magyarország című politikai napilap 1915. április 16-i reggeli számában. Az idézetben szereplő négy testvér, négy honvéd huszártiszt történetét követem nyomon írásomban, közülük is részletesebben Armandét. Mindenekelőtt azonban szót kell ejtenem édesapjukról is, akinek jelentős szerepe volt a magyar honvédhuszárság kialakulásában és természetesen fiai pályaválasztásában is.

Perczel Mór legidősebb fia, József, Kömlődön született 1847. február 21-én,² s ott is nevelkedett anyai nagyszüleinél, a szabadságharc leverése után száműzetésben élő édesapjától és többi családtagjától távol. 1865-ben találkozhatott csak szüleivel és testvéreivel Brüsszelben, ahol azután velük is maradt. Édesapja példáját követve katonai pályán képzelte el jövőjét, de a tábornok más sorsot szánt neki: borkereskedéssel foglalkozó öccséhez, a szabadságharcban honvédezredesként jeleskedett Miklóshoz kívánta küldeni Amerikába. Amikor azonban a porosz-osztrák háború kitörése a magyar függetlenségért vívott harc folytatásával kecsegtetett, Perczel Mór két idősebb fiát, Józsefet és Mórictot maga kísérte el Olaszországba, ahol azok – Kossuth tanácsára – beléptek az olaszországi magyar légióba és hadnagyi rangig jutottak. A kiegyezés új fordulatot hozott, Perczel Mór is hazatérhetett családjával együtt. Az ifjú József rövid ideig Kassán, mint pénzügyi fogalmazó állt alkalmazásban. Ő azonban nem ilyen életre vágyott, így 1869-ben belépett az újonnan megalakult honvéd lovassághoz hadnagyi rangban, majd 1870-ben vizsgát tett a székesfehérvári honvéd lovas főtiszti központi iskolában.

Két évvel később, már főhadnagyként került a szegedi lovasdandárhoz segédtsztként. 1877-ben mint századost, század-keretparancsnoknak rendelték a 6. honvéd lovasezred 2. lovasosztály 2. századához Vácra, innen a 3. századhoz került parancsnoki minőségben. 1883. november 1-től őrnaggyá, s egyúttal a 4. honvéd-huszárezred II. osztályának parancsnokává nevezték ki Kecskemétre. A 4. honvéd-huszárezred I. osztályának

¹ Magyarország – Reggeli Magyarország, 22. évf. 105. sz, 1915. 04.16, 8. o.

² A dadi rk. keresztelési anyakönyv tanúsága szerint 1847. február 28-án keresztelték meg, keresztszülei Kossuth Lajos és felesége, valamint Konkoly-Thege Imre táblabíró és neje voltak.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-X3WN-B?cc=1743180&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AVCHG-V6M> (Utolsó letöltés: 2024. 09. 20.)

parancsnoka volt Baján, amikor 1889-ben alezredessé léptették elő, 1890 márciusában pedig kinevezték a m. kir. pápai 7. honvéd huszárezred parancsnokává, a következő évben ezredessé léptették elő. 1896-ig irányította a pápai huszárokat, akkor Budapestre helyezték át, az I. honvédkerületi parancsnokságnál rendszeresített tábornoki helyre. Dandárparancsnokiilletéket nyert, majd a következő évben vezérőrnaggyá nevezték ki. 1898-ban a debreceni 4. lovasdandár parancsnoka lett. 1901. január 1-vel saját kérésére nyugállományba helyezték. Ez alkalomból a király a III. osztályú Vaskorona-renddel tüntette ki és címzetes altábornagyi rangot kapott. Előzőleg, 1886-ban császári és királyi kamarási méltóságot nyert, 1890-ben pedig a király „éveken át tanúsított dicséretes, különösen buzgó és érdemtelen működése elismeréséül” a Katonai Érdemkeresztet adományozta neki. A nyugalmazott altábornagy az első világháborúban már nem vett részt, viszont mind a négy fia a frontra került. Feltehetően ennek apropóján közölt a Társaság című lap 1915 elején egy, a Perczel Józsefről katona fiai körében készült fotográfiát. Akkorra már a legifjabb fiú, Miklós elesett a galíciai harctéren.

Perczel József Budapesten halt meg 1921-ben. A halálesetéről szóló beszámolókból több országos és helyi lap mint jó katonát, híres lovast és jó magyar embert méltatta, akinek elévülhetetlen érdemei voltak a honvédhuszárság szervezése és fejlesztése körül.³

Szenvedélye volt a lovaglás és az agarászat, Pápa környéki vadászataira fiait is magával vitte. Mind az öt fia a Ludovika Akadémián tanult – amelyet végül négyen végeztek el –, mindannyian huszártisztek lettek.⁴

Perczel József legidősebb gyermeke, a Szegeden, 1875. május 9-én született Mór (több helyen: Mór) első szolgálati helye az édesapja parancsnoksága alatt állott pápai m. kir. 7. honvéd huszárezred volt 1893–1895 között, itt léptették elő hadnaggyá 1894-ben. 1896-ban a m. kir. varasdi 10. honvéd huszárezredhez került, onnan két évvel később a m. kir. debreceni 2. honvéd huszárezredhez, 1900-ban pedig újra a pápai huszárezredhez helyezték, ahol főhadnagyi kinevezést nyert.⁵ 1904-ben a m. kir. szegedi 3. honvéd huszárezredhez irányították, ott nevezték ki 1907-ben II. osztályú századossá. Tiszti személyügyi anyaga sajnos 1907 utáni adatokat nem tartalmaz, az iratokból megtudhatjuk azonban, hogy utász és lovastiszti tanfolyamot végzett, 1901–1903 között pedig katonai lovaglótanári képesítést szerzett a cs. és kir. lovaglótanár képző intézetben, amely után két évre a cs. és kir. udvari lovardába vezényelték. A magas, nyúlánk termetű tiszt szép minősítéseket kapott és feljegyezték róla azt is, hogy igen jó úszó, tornász, jó vívó és lövő, fényképész és gyorsíró.⁶ Későbbi pályafutása csak töredékesen ismert: 1908–1912 között a Ludovikán lovaglást és lóismeretet tanított, a háború alatt pedig a zalaegerszegi m. kir. 6. honvéd huszárezredben szolgált. 1916-ban, őrnagyként, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismeréséül elnyerte a 3. osztályú Katonai Érdemkeresztet a

³ Perczel József altábornagyról lásd részletesebben: Karika Tímea: Perczel Mór utódai Pápán és Vanyolán. In: Acta Papensia, XIX. évf. (2019) 3-4. szám, 238-240. o.

⁴ Elemér nevű gyermeke (Kecskemét, 1881 – Budapest, 1900) első éves növendék volt még, amikor szolgálati fegyverével véget vetett életének a Ludovika falai között.

⁵ Közben, 1898-ban nőül vette losonci Losonczy Margitot, egyetlen lányuk, Alice, 1890-ben született.

⁶ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. Tiszti személyügyi anyagok. 27496 (+ 35296) nyilvántartási szám

hadidíszítménnyel és a kardokat.⁷ 1918. február 1-vel előléptették alezredessé,⁸ a hivatásos tisztek rangsorában 1922-ben pedig már ezredesként szerepel.⁹ A kormányzó feltétlen híveként résztvevője volt a második királypuccs elleni fellépésnek.¹⁰ 1921. október 22-én, a Budapestre tartó IV. Károly királyt és kíséretét szállító szerelvények előtt Ácsnál és Komáromújvárosnál felszedette a vasúti síneket, valamint eltorlaszoltatta az alagutat.¹¹ Egyes adatok szerint szerepe volt a fehér terror alatti megtorlásokban is.¹² Vezérőrnagyként vonult nyugalomba. Debrecenben halt meg, 1944. június 22-én. Gyászjelentése szerint több más, háború alatt és békeidőben szerzett kitüntetés mellett tulajdonosa volt a Magyar Érdemrend tisztikeresztjének, valamint a 3. osztályú Vaskorona-rendnek a hadiékítménnyel és kardokkal.¹³

A Kecskeméten, 1882. október 21-én született Olivér szintén a pápai huszárezredben kezdte meg szolgálatát. 1902-1904 között dandártiszti iskolát végzett Pécsen, 1902-ben elnyerte a hadnagyi kinevezést. Két évvel később áthelyezték a budapesti m. kir. 1. honvéd huszárezredhez,¹⁴ ahol 1908-ban főhadnaggyá nevezték ki.¹⁵ Tiszti személyügyi anyagából – amely sajnos szintén csak 1907-ig szolgáltat adatokat – megállapítható, hogy a középtermetű, nyúlánk fiatalember szintén szép minősítéseket kapott. Tiszta jellemű, víg kedélyű, jó szellemi képességű, gyors felfogású tisztnek írták le, aki szakaszt önállóan, jól vezet, jó újoncoktató és járőrparancsnokként is jól használható. Megjegyezték róla, hogy jó tornász, igen jó vívó és kerékpározó, jó úszó és lövész, valamint kiváló lovastiszt. 1912. augusztus 20. és 1914. július 27. között a cs. és kir. Katonai Lovaglótanár Intézet hallgatója volt. 1913-tól a szabadkai 4. honvéd huszárezredhez helyezték át, 1914. augusztus 1-jei ranggal pedig századosi kinevezést kapott.¹⁶ A háború kitörésétől 1918 októberéig frontszolgálatot teljesített – végig a szabadkai huszárezredben – mint huszár

⁷ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek (továbbiakban: RK), 44. évf. 46. sz, 1917. 04. 07, 798. o.

⁸ RK, 45. évf. 31. sz, 1918. 03. 01, 711. o.

⁹ RK, 49. évf. 27. sz, 1922. 06. 28, 200. o.

¹⁰ Dobos Gyula: A Perczelek. Szekszárd, 2001. 416–418. o.

¹¹ Szijj Jolán (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs. Budapest, 2000. 90. oldal. Érdekesség, hogy 1918 novemberétől 1919 januárjáig az ugyanezt a nevet viselő unokatestvére (Perczel Mór '48-as tábornok szintén Mór nevű fiának gyermeke), Perczel Mór hírlapíró (1873-1930) volt Komárom vármegye és Komárom szabad királyi város kormánybiztosa, aki egyébként a háborúban zászlósként szolgált és súlyos sebesülés következtében megrokkant. Szintén említésre méltó, hogy az Uj Nemzedék című napilap 1918. október 18-án, a „Gazdagylések a vidéken” című hírében arról tudósított, hogy az október 11-én Komáromújvárosba érkezett Patacsy Dénes földművelésügyi államtitkárt többek között Perczel Mór államtitkár és Perczel Armand alezredes fogadta. Ekkor Perczel Armand pótszázadparancsnokként szolgált a m. kir. 9. honvéd huszárezrednél, amely Marosvásárhely környékén állomásozott, ezért könnyen előfordulhat, hogy elírás történt. Perczel Armand és bátyja, Perczel Mór is alezredesi rangban szolgált 1918 őszén.

¹² Néplap, 2. évf. 162. sz, 1945. július 22, 5. o. „Nem esik messze az alma a fájától” c. cikk. A néhai tábornokot és lányát támadó cikkben Perczel Mór vezérőrnagy félig elégett naplójából idéznek.

¹³ A gyászjelentést lásd: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-6QNQ-WXT?i=24&wc=M6WK-G68%3A101520301%2C102919201&cc=1542666> (Utolsó letöltés 2024. 09. 20.)

¹⁴ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. Tiszti személyügyi anyagok. 28355 nyilvántartási szám

¹⁵ RK, 35. évf. 39. sz, 1908. 10. 31, 325. o.

¹⁶ Emlékezzünk az első világháború magyar hőseire! 6. PERCZEL OLIVÉR százados. <https://www.elsovilaghaboru.com/centenariumiemlekbizottsag/hu/sajto/551-emlekezzunk-az-elso-vilaghaboru-magyar-hoseire> (Utolsó letöltés: 2024. 09. 20.)

századparancsnok, később pedig zászlóaljparancsnokként. Az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartás elismeréséül 1914. december 19-én és 1915. november 5-én is legfelsőbb dicsérő elismerésben részesült.¹⁷ 1915-ben a Lublin melletti ütközetben megsebesült. A háború után – egészen 1923 januárjáig – a Ludovika Akadémia tanára volt. Részt vett a június 22-i ellenforradalmi megmozdulásban is, járőrparancsnoki feladatot kapott.¹⁸ A kommunisták halálra ítélték, a kivégzés elől bécsi emigrációba menekült.¹⁹ 1919. november 1-i ranggal őrnaggyá, 1921. szeptember 1-i ranggal pedig alezredessé léptették elő.²⁰ A Ludovika Akadémián lovaglástanár, lovassági gyakorlati szabályzat-oktató, csapatpedagógia tanár, lovas gyakorlati kiképzésvezető és a lovaskülönítmény parancsnoka is volt – ezen szolgálataiért 1923-ban kormányzói elismerésben részesült. Ugyancsak 1923-ban beosztották a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium XIV. ügyosztályába,²¹ majd 1924 augusztusától a lovagló- és hajtótanárképző főiskolán volt tanár. Ezután 1926. november 5. – 1927. október 1. között a m. kir. 4. honvéd huszárezred II. osztályának parancsnoka volt, majd a m. kir. 1. honvéd huszárezredhez osztották be parancsnoknak, 1927. november 1-től pedig ezredesi kinevezést nyert. 1933. május 1-től 1935. május 1-ig a Koronaőrség parancsnoka volt, majd m. kir. 2. honvéd lovasdandár parancsnokává nevezte ki a kormányzó, és ezen beosztásában nyerte el 1935. november 1-jével a tábornoki rendfokozatot. 1937 májusában beosztásából felmentette a kormányzó és 1937. augusztus 1-vel nyugállományba vonult. Az Ezüst és Bronz Signum Laudis mellett elnyerte a Magyar Érdemrend tisztí középkeresztjét és a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét, a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet, a Károly Csapatkeresztet és a Sebesültek Érmét, valamint megkapta a II. osztályú német Vaskeresztet is.²² A magyar lovastisztikar egyik legképzettebb és legismertebb tagja volt. A korabeli újságok tanúsága szerint Perczel Olivér ifjú tisztként számtalan lovasversenyen indult s nyert díjat, jó néhány lovasbravúráját fényképeken is megörökítették. Az 1930-as években tagja volt a Magyar Lovas Egyesületek Országos Szövetsége (MLEOSZ) tisztikarának.²³ Szenvedélyesen fotózott, számtalan fényképet készített háborús szolgálata alatt is. Hagyatékában nagyjából kétszáz, első világháborús hadszíntereken készült, részben feliratokkal ellátott fényképfelvétel található.²⁴ A második világháborúban már nem vett részt, 1945-ben igazolták is, a Rákosi-rendszerben mégis megvonták nyugdíját.²⁵ A kitelepítést megelőzve családjával a felesége hozományát képező berzéki kastélyba költözött. Az idős tábornok vagonrakodással, majd éjjeli őrként kereste kenyerét. Csekély, de biztos jövedelemre 1966-ban tett szert, amikor nagyapja iratai közül előkerült Karl Marx Perczel Mórhoz írt levele, amelyért – valamint Perczel Mór honvédtábornok általa őrzött egyéb irataiért – cserébe nyugdíjat kért és kapott az

¹⁷ RK, 41. évf. 83. sz., 1914. 12.31, 800. o., valamint 42. évf. 124. sz, 1915.12.04, 2059. o.

¹⁸ Dr. Somogyi Zoltán: A június 24-iki ellenforradalom és a ludovikások. Budapest, 1920. 25, 42. o.

¹⁹ Hortobágyi Jenő (szerk.): Keresztény magyar közéleti almanach 2. M–Zs. Budapest, 1940. 817. o.

²⁰ RK, 47. évf. 33. sz, 1920. 04. 30, 942. o. valamint 49. évf. 27. sz, 1922. 06. 28, 200. o.

²¹ A forrás szerint (ld. 16. jegyzet) ide lett beosztva, ugyanakkor az 1922-1923. évi Budapesti Lakcímjegyzék szerint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium akkor mindössze 12. ügyosztállyal működött.

²² mint 16.

²³ Lásd például: Szent György, 7. évf. 24. sz, 1931. 12. 25, 532. o.

²⁴ Perczel Olivér fiának, Perczel Istvánnak a szerző részére címzett írásbeli közlése.

²⁵ Mint 16.

államtól.²⁶ Bonyhádi Perczel Olivér Miskolcon halt meg, 1970 december 15-én, sírhelye Berzéken található.²⁷

A legfiatalabb fiú, az 1888. február 2-án, Baján született Miklós élete rövidre szabott. A Ludovika Akadémia elvégzése után első szolgálati helye a pécsi m. kir. 8. honvéd huszárezred volt, majd 1910-ben, mint hadnagyot áthelyezték a budapesti m. kir. 1. honvéd huszárezredhez,²⁸ ahol 1913-ban főhadnaggyá nevezték ki.²⁹ Közben, 1911 szeptemberében nőül vette boldogasszonyfai Igmándy Terézt.³⁰ Ezredével 1914 augusztusának elején érkezett az északi harctérre, tótprónai és blatniczai Prónay Sándor cs. és kir. kamarás, százados mellé a 3. századba beosztott alantás tisztként. Az ifjú főhadnagy néhány nappal később, augusztus 17-én, a gorodoki ütközetben elesett egy lovasrohamban. 1916. április 29-én a király a hadidíszítményes 3. osztályú Katonai Érdemkeresztet adományozta számára.³¹ Hősi halálának körülményeiről részletesen olvashatunk Schwarzer Jenő jóvoltából, aki szemtanúk visszaemlékezései alapján írta meg a gorodoki ütközet történetét. A beszámolók szerint Perczel Miklós főhadnagy az 5. honvéd lovashadosztály elővédjébe, az előjárórt képező századba (1. honvéd huszárezred 3. százada) volt beosztva, ráadásul még annak is a legelején haladt. Schwarzer így rögzítette a Gorodok felé vezető út mentén lezajlott ütközet első rohamának kezdetét: „Nyugodt felderítésről szó se lehet. Egy huszár jön előlről vágásban, kardját forgatja feje fölött. A repülőgépet jelezte. Az ezred már az előjárór sarkában van, tehát ismét előre! Megint jön egy ellenséget jelentő huszár. Perczel Miklós főhadnagy jelenti, hogy ellenséges lovasok messziről tüzelnek reá, de ő tovább lovagol. Az elővédszázad szelíd lejtőn kapaszkodik fel. A tisztek előveszik távcsöveiket. Előttük hullámos róna. Tarlók, répaföldek tarkítják. Itt-ott egy-egy repcetábla aranysárga vonala élesen üt el az erdőparcellák kékbevesző sötétségétől. Elöl 800–1000 lépésre áll Perczel járőre. Túl rajta sötét lovas alakok. A lándzsa és a hosszúfarkú lovak jelzik, hogy muszkák. Perczel járőréből egyes lovasok válnak ki előre és az erdő felé, majd a járőr is elindul. Ostorpatogásra emlékeztető lövések szakítják félbe a néma csöndet. A kezdődő haláltánc első akkordjai. [...] Perczel Miklós főhadnagy és Liskay Mihály szolgálatvezető őrmester is elesnek”.³²

Írásom főhőse, bonyhádi Perczel Armand 1876. szeptember 15-én született Ógyallán (ma Hurbanovo, Szlovákia). Tiszti személyügyi anyaga szerint a Ludovika Akadémia elvégzése után, 1895-ben – két idősebb fivéréhez hasonlóan – az édesapja vezénylete alatt állt pápai huszárezredhez került hadapród tiszthelyettesként, ahonnét a következő évben, az akkor

²⁶ Magyar Honvéd, 3. évf. 49. sz, 1992.12.04, 34–35. Adrienn néni fényképei. Az interjúban Perczel Olivér özvegye, nádasdi Baán Adrienne mesél családjáról, emlékeiről. Perczel Olivérrel 1924. április 10-én kötött házasságot, 1929-ben született egyetlen gyermekük, István.

²⁷ Mint 16.

²⁸ RK, 37. évf. 40. sz, 1910. 11.08, 387. o.

²⁹ RK, 40. évf. 23. sz, 1913. 04. 29, 292. o.

³⁰ Házasságukból nem született gyermek.

³¹ A m. kir. budapesti 1. honvédhuszárezred és m. kir. 1. népfelkelő huszárosztály története 1869–1918. Budapest, 1927. I. Az ezred. 32, 46, 47, 295. o.

³² Schwarzer Jenő: Magyar huszárok a világháborúban. 1. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1922–1923. évf. 23–24. kötet. Budapest, 1923. 451, 45–3454. o.

már hadnagyi rangban szolgáló Mór bátyjával együtt, a varasdi m. kir. 10. honvéd huszárezredhez osztották be, s ott november 1-vel hadnaggyá nevezték ki.³³ 1898-ban a szegedi 3. huszárezred II. osztályához irányították, ugyanitt két évvel később főhadnagyi kinevezést nyert. 1897-1903 között Pécsen és Szegeden honvéd lovasdandár iskolát, Tullinban lovas távíró iskolát, Budapesten honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot, Bécsben hadiiskolát végzett. Minősítése szerint a „magas, nyúlánk termetű, erős, egészséges, minden fáradozások elviselésére úgy békében mint háborúban alkalmas” fiatal tiszt vezérkari szolgálatra jelesen alkalmas. Feljegyezték még róla, hogy jó úszó, vívó és tornász, valamint igen jó bajtárs, feljebbvalók iránt nyílt, előzékeny, alárendeltekkel szemben határozott, jóindulatú, művelt társaságokban forog, különös előszeretettel a tiszti társaság iránt. Nem meglepő hát, hogy 1904-ben a vezérkarhoz került szolgálati alkalmazásba, a honvédelmi minisztérium XIX. majd I. ügyosztályába. 1905-ben a 4. honvéd lovas dandárparancsnokságtól a 2. honvéd lovas dandárhoz osztották be. Az ugyanezen évbéli minősítésében a következők olvashatók róla: „Szilárd jellemű, komoly kedélyű, nyugodt véralkatú igen jó szellemi képességgel és felfogással. Igen szorgalmas és megbízható és igen lelkiismeretes. A honvédelmi minisztériumban mint fogalmazó igen jól megfelelt. Az ideai előzetes lovas összpontosításnál a gyakorlatvezetőségénél, az őszi fegyvergyakorlaton a lovas hadosztályparancsnokságnál mint vezérkari tiszt volt alkalmazva és ott mint kiválóan szorgalmas, feltétlen megbízható gyors munkás kitűnően megfelelt. Mint dandár vezérkari tiszt kiválóan jól megfelel. Szakaszt minden körülmények közt biztosan vezet. Felderítő szolgálatban mint igen ügyes és leleményes hírszerző járőrparancsnoknak bizonyult. Jó és bátor lovas, kielégítő loísmertékekkel. 2 saját ló van.” 1907-ben II. osztályú századosi rangot kapott és áthelyezték a váci 6. honvéd huszárezredhez.³⁴ 1908. szeptember 1-jével tanári minőségben a honvéd központi lovasiskolához vezényelték.³⁵ 1912. augusztus 15-én kitűnő szolgálatának elismeréséül Signum Laudis kitüntetésben részesült,³⁶ majd szeptember 1-vel áthelyezték a marosvásárhelyi m. kir. 9. honvéd huszárezredhez.³⁷

Marosvásárhelyi szolgálati éveinek elején Perczel – aki gyermekkorától kezdve gyakran agarászott édesapjával – rendszeres résztvevője volt az Erdélyrészi Falka Vadász-Társulat által rendezett zsuki falkavadászatoknak.³⁸ Érdekes adalék a „boldog békeidőkből” a huszártiszt élettörténetéhez, hogy amikor 1913 nyarán ekvitációból³⁹ tartott vissza ezredéhez néhány társával, Perczel Armandot a csucsai kastélyban szállásolták el a tulajdonos, Boncza Miklós engedélyével. A hűvös és távolságtartó kapitány iránt a házigazda lánya, a fiatal Boncza Berta erősen érdeklődni kezdett, amely érzés még a százados távozása után egy ideig megmaradt a lányban, s néhány levelet is váltottak.

³³ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. Tiszti személyügyi anyagok. 35289 nyilvántartási szám. Személyügyi anyaga 1907-ig tartalmaz szolgálati alkalmazásával, előléptetésével és áthelyezésével kapcsolatos folyamatos adatokat. Az anyaghoz a későbbiekreől becsatoltak néhány cédulát, iktatószámokat is tartalmazó feljegyzésekkel.

³⁴ RK, 34. évf. 15. sz, 1907. 04.26, 114. o.

³⁵ RK, 35. évf. 29. sz. 1908. 08.28, 251. o.

³⁶ RK, 39. évf. 28. sz, 1912.08.28, 270. o.

³⁷ RK, 39. évf. 21. sz, 1912. 06.28, 218. o.

³⁸ Koszta István: Huszártörténet. Csíkszereda, 2008. 45.

³⁹ Tiszti lovaglóiiskolából.

Perczel a távozásakor Noki nevű foxi kutyáját a később Ady Endre szerelmeként elhíresült Csinszkanak ajándékozta.⁴⁰ A következő nyár már másféle kalandokat hozott hősünknek. Kitört a háború.

A marosvásárhelyi m. kir. 9. honvéd huszárezred hadba vonulásakor Perczel Armand százados az 1. osztály 2. századának parancsnoka volt.⁴¹ Ezredének háborús történetét elsősorban a vitéz Deseő Lajos nyugalmazott tábornok által szerkesztett, Erdélyi ezredek a világháborúban című könyv segítségével vázolom fel.⁴²

A marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred a kassai 24. honvéd lovasdandár kötelékébe beosztva került az orosz hadszíntérre. A Luck felé távfelderítésre rendelt lovasdandár 1914. augusztus 15-én, Stojanowtól északra lépte át az orosz határt, s még aznap át is estek a tűzkeresztségen, méghozzá a háború egyik legbátrabb és legsikeresebb lovasrohamával. (Armand öccse, Miklós két nappal később esett el egy másik emlékezetes lovasrohamban, az ominózus gorodokiban.) Augusztus 21-én visszarendelték a lovasdandárt, amely augusztus 24-től a 11. honvéd lovashadosztály kötelékébe került. A marosvásárhelyi huszárezred a háború végéig ennek kötelékében maradt.

A lovashadosztály augusztus 24-én, a Lemberg körüli harcokban, a Lany Polszkie-re előrenyomult tűzérséget és gyalogságot rohamozta meg. A támadás nagy véráldozatot követelt, Perczel Armand élete is veszélybe került a csatatéren. A következő leírás ugyan név szerint nem említi, viszont megemlékezik az életét megmentő tisztiszolgájáról: „A roham alatt a székely huszár parancsnokához való ragaszkodásának szép példáját adta Mátéfi Zsigmond huszár, aki önfeláldozó magatartásával és rettenthetetlen személyes bátorságával kétszer mentette meg az ellenségtől szorongatott parancsnoka életét, miközben maga két súlyos sebet is kapott. Mátéfi huszár ugyanis látva parancsnoka veszélyes helyzetét, hozzáugratott és súlyos kardvágásokkal részben levágta, részben megfutamította a parancsnokát elfogni akaró oroszokat. Hősi fegyvertényéért az arany vitézségi éremmel tüntették ki.” Hálás parancsnoka aggódott is az ifjú huszárárt, így saját maga és édesapja, Perczel József altábornagy is levélben tudakozódott hogylétéről, a Székely Napló címdalán hozott cikkeinek tanúsága szerint. Mátéfi Zsigmond a leveleket a székelyudvarhelyi tartalékkórházban vette kézhez.⁴³ Vitézségben parancsnoka sem maradhatott el szeretett tisztiszolgájától, hiszen a király 1914. október 28-án az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismeréséül legfelsőbb dicsérő elismerésben és a Bronz Katonai Érdemérem a Katonai Érdemkereszt szalagján kitüntetésben részesítette Perczel Armand századost.⁴⁴

Az alakulat története az 1914. évi őszi hadjáratból a következőkben különösen a Visztula nyugati partján és a Rudki környékén folytatott harcokat, valamint a Jurkownál és Tymowánál folytatott ütközeteket emeli ki. Az utóbbiaknál a jelentős ellenséges erők

⁴⁰ Rolla Margit: Boncza Berta a nagy találkozás előtt. In: Új írás, 21. évf. 2. sz, 1981.02.01, 98. o.

⁴¹ Koszta 93. o.

⁴² Deseő Lajos (szerk.): Erdélyi ezredek a világháborúban. Budapest, 1941. 268–278. o.

⁴³ A Székely Napló című lapban megjelent két cikk számolt be részletesen a történetekről: Altábornagy és közhuszár. Perczel kapitány vitéz legénye. 44. évf. 165. sz, 1914. 10.27, 1. o. és A hős huszár. 188. sz, 1914.12.06, 1. o.

⁴⁴ RK, 41. évf. 65. szám, 1914.10.31, 551–552. o.

lekötése eredményeként a marosvásárhelyi huszárok is lényegesen hozzájárultak a limanowai csata kedvező kimeneteléhez.

A karácsony Harklowánál és Wojbowánál, az új esztendő Banica környékén hozott véres csatákat a 9-es huszároknak. A ló nélkül maradt katonákat gyalogos osztagokba vonták össze, s lövészszázadokhoz osztották be. Perczel itt is kitüntethette magát a harcokban: az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismerésül 1915 márciusában elnyerte a hadidíszítményes 3. osztályú Katonai Érdemkeresztet.⁴⁵ Az oroszokkal vívott téli, fagyos csaták után a húsvéti kárpáti csata alatt még mindig helyhez kötötten harcoltak a huszárok. A gorlicei áttörést követően a 9. honvéd huszárezred a 11. lovashadosztály kötelékében, május 11-ig állandó harcok között nyomult a San folyó felé. Később, a Przemyśl visszafoglalásáért vívott harcokban a hadosztály lövészosztálya is részt vett, közöttük a 9. huszárezred lövészszázada is. Augusztusban a Pripjaty-mocsarakban nyomultak előre. A hónap végi harcok leírásakor „Percel” néven ugyan, de Perczel Armandot is megemlíti: „Augusztus 29-én már fent északon Chobowiczynél harcolt az ezred, majd Dyvinen át az Oriechowskij-csatornáig Lelikow-ra irányították. A csatorna túlsó partját az oroszok igen szívósan védelmezték. Éjjel Percel százados az ezred két századával átkelt a csatornán és hajnalban elfoglalta az oroszoktól a csatorna-átkelést uraló magaslatokat.” Valószínűleg ennek a haditénynek is köszönhető, hogy a király 1915. október 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával az ellenség előtti különösen érdemteljes szolgálatainak és vitéz magatartásának elismerésül soron kívül őrnaggyá léptette elő Perczel századost.⁴⁶

A gorlicei áttörés utáni kifulladás támadást követően mindkét harcoló fél védelemre rendezkedett be, a 11. lovashadosztály a Pripjaty-mocsarak területére jutott. A területet Bene János a Nyíregyházi huszárok az I. világháborúban – Állásharcok 1915–1916-ban című munkájában hadműveletekre alkalmatlan, mintegy 100.000 négyzetkilométeres erdős-mocsaras területként írja le, amit számtalan, kisebb-nagyobb méretű tó borított, melyek közül a nagyobbakat csak a fagy beállta után lehetett bejárni.⁴⁷ A nehéz terepen azonban a harci tevékenység erősen csökkent, volt idő lakályos, fűthető cölöpházak egész telepének kiépítésére, amelyben az élet lassabban, kényelmesebben folyt. Itt követi nyomon Bene János naplóíró hőjét, a kassai 5. honvéd huszárezredbe tartozó nyíregyházi huszár főhadnagyot, Máriássy Lászlót,⁴⁸ akinek 1915. november 26. – 1916. március 2. közötti bejegyzéseiben Perczel Armand őrnagy többször is említésre kerül. Máriássy 1915. november 27-én vonult be a Perczel által vezényelt lövészosztályhoz, ahol az őrnagy a 4. század vezetésével bízta meg őt. Előző napi bejegyzésében megjegyezte, hogy Perczelt ideges, túl szigorú tisztként írták le neki, ám ő épp a szigorú előljárókat

⁴⁵ RK, 42. évf. 20. sz. 1915.03.06, 243–244. o.

⁴⁶ RK, 42. évf. 114. sz. 1915. 11.06, 1809. o.

⁴⁷ Bene János: Nyíregyházi huszárok az I. világháborúban. Állásharcok 1915-1916-ban. In: Istvánovits Eszter (szerk.): A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. 57. Nyíregyháza, 2015. 217–219. o.

⁴⁸ vitéz és nemes márkus- és batizfalvi Máriássy László huszárezredes (Rimaszombat, 1888. július 10. – London, 1974. február 22.) Tényleges katonai szolgálatát 1909. augusztus 18-án kezdte meg. Az 5. honvéd huszárezredhez helyezték, s ezen alakulattal vett részt az első világháború hadszínterének hadműveleteiben. 1916. augusztus 6. és 1919 októbere között orosz hadifogságban volt. (Bene-Szabó: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938-45. Nyíregyháza, 2003.)

becsüli. Azt látja, hogy az őrnagy állandóan talpon van, s jelen van minden munkánál.⁴⁹ A valóban kissé ideges és szigorú Perczel ugyanakkor egyre többször dicséri Máriássy főhadnagyot és századát, s mindenben támogatja őket. A két tiszt között kölcsönös megbecsülésen alapuló, jó viszony alakult ki. Amikor 1916 januárjának végén híre jön, hogy Perczelt századaival a 11. lovashadosztály lövészosztálya parancsnokságának helyt adó Kremenuha magaslatra vezénylik, mindketten többször is sajnálatukat fejezik ki amiatt, hogy útjaik elválnak. Máriássy január 27-én a következőket írja: „Perczel nem szívesen megy el, szeretett volna egy harcot velünk végigcsinálni, hogy felterjeszthetett volna. Nem is eljárás ez, amit vele csináltak. Ő ugyan nem mondja, de látszik, hogy bántja a dolog. Mikor itt még nem volt semmi, az állások még ki sem voltak jelölve, mikor egy héten belül négy törzstiszt rázta le nyakáról a kellemetlen lövészosztály parancsnokságot, Perczel őrnagy azt elvállalta és fáradságot nem ismerve mintaszerű, erős állásokat építtetett a semmiből. Magának engedett a legkevesebb pihenőt, mert mindenütt ott volt, minden az ő vezetése mellett készült. Most aztán munkája gyümölcsébe, a teljesen kész erős állásokba másokat ültetnek be.” Február 11-én a huszárfőhadnagy búcsúebédet adott felettese tiszteletére. Aznap bejegyzésében újra megjegyzi: „Most már véglegesen elváltunk Perczel Armandtól, akit igazán szívből sajnálok, mert ilyen úri gondolkodású embert, aki amellet talpig katona is, nagyon ritkán találni.” Február 17-én még közös fényképet készítenek Máriássy fényképezőgépével, azután több találkozást már nem jegyez fel a főhadnagy.⁵⁰

Természetesen nem kedvelte mindenki a sokat követelő Perczelt. Az alatta szolgáló Ehrlich Géza⁵¹ főhadnagy kimondottan utálta. Amikor felettese esti pezsgőzés közben találta őket és emiatt nemtetszését fejezte ki, „minden mulatság elrontójának” írta le, aki „közundornak örvend”. Perczelt többször is „Ármányos” gúnynéven említi feljegyzéseiben. A teljes képhez azért az is hozzátartozik, hogy Ehrlich akkoriban nem volt a fegyelmezett tiszt mintapéldánya, emlékirataiban ő maga is feljegyzi, mintegy hencegve, hogy a Perczel őrnagy által kiadott parancsokat bizonyos esetekben nem teljesítette, mivel rangjához méltatlannak ítélte azokat.⁵²

Perczel Armand tiszt karakterét, bátorságát és példamutatását reálisan Máriássy László jóvoltából ismerhetjük meg, aki 1915. december 7-én a következőket jegyezte fel naplójába: „Perczel Armand ma nyíltan kimondta, hogy ez a legderekabb század. Négy ízben is gratulált, hogy milyen szépen megy nálam minden. Szóval nagy dicséretben volt részünk, ami bizony jól is esett. Ha megvan az elismerése, az ember szívesen tesz meg minden megtehető. A ma kapott tűznek, még az elismerésnél is jobban örülök. Tábori örseim külső drótja előtt jártam Perczellel, amikor a muszka egy ösztüzet adott le ránk.

⁴⁹ Bene 221. o.

⁵⁰ Bene 233. o.

⁵¹ Ehrlich Géza vezérőrnagy (Resicabánya, 1890. február 15. – Budapest, 1968. november 26.) a Ludovika Akadémia elvégzése után, 1911. augusztus 18-án került a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezredhez. Az első világháborúban, mint alakulata szakasz-, majd századparancsnoka 1914. augusztus 10-től 1916. július 6-i fogságba eséséig teljesített frontszolgálatot. Társaival 1918. április 10-én tért haza kelet-szibériai hadifogságból, ahonnan 9000 kilométert megtéve szöktek meg. A román megszállás alatt alakulata összekötő tisztje volt. (Bene-Szabó: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–45. Nyíregyháza, 2003.)

⁵² Koszta 212, 216. o.

Bumm! Jött a második ösztűz is és utána élénk egyes tűz. Jobbra, balra, közvetlen közelben cipegtek a golyók. Tábori őrsöm állásába ment és rögtön válaszolt. Perczel Armand csak állt tovább, fedetlenül, a drót előtt, a lövések irányába nézve. Ha ő nem fedi magát, akkor én sem fedem. Ott állottam mellette és azt tárgyaltuk honnan lő a muszka? Nagyon jó hatással volt ez a legénységre, akik az árokból nézték, mit csinálnak parancsnokaik. Az ilyesmi imponál nekik, ha látják, hogy nem ijedünk meg egypár golyótól. Vagy 5 percig vártunk, azután besétáltunk a legénység közé a tüzelőállásba. Azért örülök ennek az esetnek, mert a tűztől bizony már elszoktam, ez pedig visszaadta régi érzésemet. Persze az első percben, mikor jobbról, balról cipegtek a golyók, kellemetlen érzés volt fedetlenül állni, de hamarosan belejöttem a megszokott érzésbe. Jó volt ez kóistolónak, most már jöhet akármi.”⁵³

Katonai erényeit felettesei is látták, hiszen nemsoká újra kitüntették. Az ellenséggel szemben tanúsított vitéz és eredményes magatartása elismeréséül Perczel őrnagy, mint honvéd lovas lövészosztály parancsnok, a Vaskorona-rend 3. osztályát a hadiékítménnyel, díjmentesen nyerte el 1916 májusában.⁵⁴

A 11. lovashadosztály ezután a galuziai⁵⁵ védelmi állások kiépítésében és védelmében vett részt. Az 1916. június 4-én megindult Bruszilov-offenzíva során az oroszok Kowel felé irányuló áttörését akadályozta a hadosztály, óriási véráldozatok árán. Július 6-án – a lengyel csapatok visszavonulásának következtében – a hadosztály jobbszárnya védtelen maradt és három irányú harcot vívott az orosz sereggel. A jobbszárnyon küzdő 5-ös és 9-es huszárokat az ellenség bekerítette és fogságba ejtette. Perczel Armand azok közé tartozott, akiknek sikerült elkerülni a fogságot. Július 16-án osztályparancsnokká nevezték ki.⁵⁶ Pár nappal később, július 23-30. között a 11. lovashadosztályt, pontosabban annak maradékát, vasúton Erdélybe szállították.⁵⁷

A harcoló állományának háromnegyedét elveszített hadosztályt újjászervezésre Marosvásárhely és Szászrégen környékére helyezték, ahol az az Erdély védelmére szervezett, alakulófélben lévő 1. hadsereg tartaléka lett. Perczel, mint osztályparancsnok rendszeres szemléket tartott. A századával Udvarhelyszéken elszállásolt Bánhegyesi Imre őrmester a következőket jegyezte fel erről emlékirataiban: „Mint az a honvédségnél szokás, mindjárt hozzáfogtunk a nagy tisztogatáshoz, a gyakorlatozás is minden napos volt és ez nagyon szükséges is volt, mert a legénység nagyon hiányosan volt kiképezve. Perczel Armand őrnagy úr osztályparancsnokunk nagy katona, mindent szigorú pontossággal követel, naponta kijött századunkat megnézni és mindannyiszor meglehetősen távozott tőlünk, persze kifogásolni valót bőven talált.”⁵⁸ Az újjászervezett 11. lovashadosztály ezredei egy lovas- és egy lövészosztályból alakultak, s számukra Vrf. Tamaului és Gora Negrinél a Bistrica-folyómenti határszakaszt jelölték ki biztosításra,

⁵³ Bene 223. o.

⁵⁴ RK, 43. évf. 54. sz, 1916.05.06, 1157. o.

⁵⁵ Település Volhíniában, ma: Haluzija, Ukrajna.

⁵⁶ Koszta 253. o. Legalábbis Bánhegyesi Imre, 5. honvéd huszárezredbeli őrmester emlékirataiban aznap említi meg tényként.

⁵⁷ Koszta 249. o.

⁵⁸ Koszta 260. o.

amelyet az 1916. augusztus 27-i román támadás másnapján el is foglaltak. Az ezred egészen október végéig több győztes ütközetet vívott itt a románokkal. Perczel az október 16-17-i, agasui ütközetben a hadosztályparancsnokságtól kapott két fontos feladatot is teljesített. A felderítetlen északi területekre küldték két huszárszázad, két gyalog- és egy lövészszerződés, valamint egy távbeszélő osztag élén az ellenség megtévesztésére azzal a feladattal, hogy a szembenálló féllel elhitesse, ott erősebb hadművelet várható. A parancs szerinti másik feladata az volt, hogy a VI. és XXI. hadtest között, a Gyimesi-szoros és a Határkő közötti terepen összeköttetést létesítsen. Mindkét küldetést sikerrel teljesítette.⁵⁹ Ez a tény valószínűleg hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1917 februárjában az ellenség előtt teljesített kitűnő szolgálatai elismeréséül újól elnyerte a Signum Laudist⁶⁰, márciusban pedig a porosz királyi 2. osztályú Vaskeresztet.⁶¹

Novembertől a lovashadosztály csapatait Kirlibabától⁶² délkeletre, az Aranyos Bistricától északra rendelték, s közel másfélezer méteres hegyeken rendezkedtek be védelemre. A hátsólovaiktól újfent megfosztott 9-es huszárok a hadosztály balszárnyán az 1350 méteres Fruntea-hegy északi lejtőjét szállták meg.

Az alakulattörténet a következőkben a Kerenszkij-offenzíva visszaverése utáni általános támadás kapcsán említ harcokat, mégpedig azt, hogy a székely huszárok július 27-én az oroszok egymás mögött kiépített három védelmi vonalát foglalták el óriási rohammal. Perczel őrnagy októberben az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismeréséül megkapta a 3. osztályú katonai érdemkeresztet másodszor a hadidíszítménnyel és a kardokat, 1917. november 1-i ranggal pedig alezredessé nevezték ki a lovasságnál. A 11. honvéd lovashadosztályt december 26. és január 10. között kivonták az arcvonalból és Mardzsina védőkörletébe helyezték.⁶³ Áprilisban a pótszázad Medgyesen⁶⁴ állomásozott, parancsnoka Perczel Armand volt, ahogy az Ehrlich Géza főhadnagy visszaemlékezéséből kiderül.⁶⁵ A hadosztályt május elején az olasz hadszíntérre szállították, a 9. honvéd huszárezredet Godega községben szállásolták el.⁶⁶ Részt vettek a Piave partján emelkedő Montello hegyért június 15–22. között vívott véres küzdelmekben, majd pihenőre mentek. A marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred tisztiállományáról 1918 augusztusában tett jelentés szerint bonyhádi Perczel Armand 1914. augusztus 9. – 1917. június 4-ig, továbbá 1917. július 18. – december 17-ig volt harctéren, akkori beosztásáról pedig azt jegyezték fel, hogy 1918 februárjától a 4. honvéd ezrednél a 9. honvéd pótszázad parancsnoka.⁶⁷

Az 1917 decemberi hátsóországba vonulás oka minden bizonnyal az volt, hogy az alezredessé frissen kinevezett Perczel megnősült. Kolozsváron, 1917. december 29-én

⁵⁹ Godányi Ernő: Az agasui ütközet. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1922-1923. évf. 23-24. kötet. Budapest, 1923. 125-132. o.

⁶⁰ RK, 44 évf. 17. sz, 1917. 02.03, 201. o.

⁶¹ RK, 44. évf. 38. sz, 1917. 03.24, 678. o.

⁶² Település Bukovinában, ma: Cârlibaba, Románia.

⁶³ Koszta 315, 317. o.

⁶⁴ Ma: Mediaș, Románia.

⁶⁵ Koszta 377. o.

⁶⁶ Koszta 328. o.

⁶⁷ Koszta 461. o.

vezette oltár elé Toldalgi Ilona grófnőt⁶⁸, gróf Toldalgi László koronkai nagybirtokos és báró Zeyk Erzsébet lányát. A vőlegény tanúja sógora, Medve Zoltán⁶⁹ Krassó-Szörény vármegye nyugalmazott főispánja, a menyasszonyé pedig gróf Bethlen István országgyűlési képviselő, későbbi miniszterelnök voltak.⁷⁰ A marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred állományához tartoztak egyébként tartalékosként az ifjú ara fivérei, gróf Toldalgi László főhadnagy⁷¹ és gróf Toldalgi József zászlós is⁷², így könnyen lehet, hogy az ifjú pár ismeretsége az ő közreműködésükkel jött létre.

A 9-es huszárok 1918 szeptemberben a Fontigo és Bosco közötti arcvonalban a jobboldali védelmi szakaszt vették át, októberben pedig a Rolle-n majd a Farra de Soligon a hadosztály tartalékába kerültek. Az olaszok október 26-27-i piavei átkelése után az ezred állandó harcban visszavonulva kikerült az ellenség gyűrűjéből és fegyelmezetten Körmendre menetelt, majd november 19-én Nagycsákányon⁷³ két vonatra szállt⁷⁴ és leszerelési állomására, Marosvásárhelyre ért november 23-án és 24-én. Az ezred parancsnokságát november 24-én Perczel Armand alezredes, pótszázad parancsnok vette át.⁷⁵

1918. december elején, a szerveződő Székely Hadosztály mellett szintén újjászervezték az 1. székely huszárezredet, amelybe a 9. honvéd huszárezred egy részét is beosztották. Az ezred akkor önálló csapategységként Szamosújváron, a 38. hadosztály parancsnoksága alatt határvédő készenlétben állt, s teljes egészében 1919 tavaszán, Székelyhídon sorolt be a Székely Hadosztályba.⁷⁶ December második felében, mielőtt a román csapatok megszállták volna Szamosújvárt, az ott állomásozó 9-es huszárok részben vonaton, részben pedig lovon, kocsin és gyalog elhagyták a várost. Az ezred gyülekezési helyeként Debrecent jelölték ki. A Kolozsvár felé menő vonathoz csatolt négy vagon egyikében utazott Perczel alezredes is, aki Ehrlich feljegyzése szerint Budapestre ment tovább.⁷⁷

A háború utáni zavaros időszaktól Perczel Armand alezredes pályáját mindössze a Rendeleti Közlöny és a sajtóforrások alapján már nehezebb lenne nyomon követni, ám szerencsére tiszti személyügyi anyagában található több, a törzsanyagtól elkülönülő feljegyzés. Ezek egyike szerint a Nemzeti Hadsereg megalakulásától 4 éven át (1924

⁶⁸ nagyertsei és gelenczei Toldalgi Ilona (Koronka, 1894. február 25. – Nagyváty, 1978. november 18.)

⁶⁹ Medve Zoltán Krassó-Szörény vármegye egykori főispánja Perczel Armand Marianne (Mária) nevű húgának (Kecskemét, 1880. február 14. – Perth, Ausztrália, 1984) volt a férje.

⁷⁰ Ellenzék. 38. évf. 297. sz, 1917.12.29, 3. o. A Főúri esküvő című híradásban olvashatunk a frigyről. A következő évben megszületett Perczelék első gyermeke Miklós, még Kolozsváron. Erzsébet 1920-ban, József pedig 1922-ben már Budapesten látta meg a napvilágot.

⁷¹ Koszta 467. o.

⁷² Koszta 469. o. Gróf Toldalgi József néven szerepel egy Koronkán, 1893-ban született tartalékos zászlós is a Koszta István által összeállított adattárban, az ezred tiszti állományáról 1918 augusztusában készült névjegyzékben a tartalékosok között, ám Toldalgi Ilona és László testvére, József 1898-ban született Koronkán. A könyvben szereplő születési év valószínűleg elírás. Ezt erősíti az a tény is, hogy sorozási éveként az 1898-as évfolyamnak megfelelően 1917 szerepel.

⁷³ Ma: Csákánydoroszló.

⁷⁴ Deseő 278. o.

⁷⁵ Koszta 355. o.

⁷⁶ Koszta 357-358. o.

⁷⁷ Koszta 358-359. o.

májusáig) a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának vezetője volt.⁷⁸ 1919-ben igazoltnak minősítették,⁷⁹ 1920-ban pedig, 1919. szeptember 1-i ranggal ezredessé nevezték ki a lovassághoz a 9. volt honvéd huszárezrednél.⁸⁰ 1921. november 1-vel nyugállományba helyezték a trianoni békeszerződés értelmében.⁸¹ 1921 második felében belépett a Turáni Társaságba, amelynek társasági eseményein is részt vett. Az egyik erről szóló híradásban, 1922 októberében mint miniszteri tanácsost említik.⁸² Még ezredesként, amikor a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának vezetője volt, Helbing Ferenc képzőművésztől címlapokat és illusztrációkat rendelt hazafias szövegű füzetekhez, valamint egy két méter nagyságú festményt Gorodoki huszárróham címmel, amely előbb a Honvédelmi Minisztériumba, utóbb a Ludovika Akadémiára került.⁸³ Egyik alapító tagja volt az 1924 szeptemberben megalakult Országos Magyar Hadimuzeum Egyesületnek.⁸⁴ Perczel Armandot 1924 májusától kinevezték Budapest városparancsnokává – a posztot 1926. januárig töltötte be.⁸⁵ Ebbéli tisztségében többek között ő fogadta a báró Kövess Hermann tábornagy testét szállító hajót és vette át a tábornagy koporsóját a Duna-parton,⁸⁶ valamint ő képviselte a Kormányzót a főváros első hősi emlékművének felavatásán, Rákospalotán is.⁸⁷ 1925. január 1-én 2. ranggal tábornoki rendfokozatot nyert,⁸⁸ 1926-ban pedig Horthy Miklós kormányzó a Magyar érdemrend középkeresztjét zöld szalaggal adományozta számára.⁸⁹ 1927. július 1-vel helyezték nyugállományba,⁹⁰ aminek – saját bevallása szerint – az volt az oka, hogy nem értett egyet az akkori kormányzat politikájával.⁹¹

Nyugalomba vonulása után is aktív életet élt, nem szakadt el egykori alakulatától sem. A marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred tisztikara időközönként ezrednapot tartott,

⁷⁸ mint 33. A pótlapon a HL HM Eln. 8. 1926. 16579 (1227cs. Egyszeres) megjegyzés szerepel.

⁷⁹ RK 46. évf. 96. szám. 1919.12.10. 2156. o.

⁸⁰ RK 47. évf. 57. szám. 1920.07.24. 1422. o.

⁸¹ RK 48. évf. 50. szám. 1921.10.15. 655. o.

⁸² Turán. A Turáni Társaság folyóirata 5. évf. 3-4. sz. 197, 217. o.

⁸³ Földi Eszter: Nyomdászinasból miniszteri tanácsos. Helbing Ferenc pályaképe. In: „Bátran megnyitni a művészettörténet kapuit”. Tanulmánykötet Bajkay Éva 75. születésnapjára. Magyar Nemzeti Galéria, 2018. 115.o. (A festmény megrendelésének idejét nem jelölték meg az írásban.) A Gorodoki huszárróham című festmény a második világháború alatt megsemmisült. A mű megrendelésével Perczel Armand nyilvánvalóan a Gorodoknál hősi halált halt Miklós öccse emléke előtt is tisztelegni kívánt. Első született fia is a Miklós nevet kapta.

⁸⁴ Pesti Hírlap, 46. évf. 203. sz, 1924.09.28, 10. o. Megalakult az Országos Magyar Hadimuzeum Egyesület c. cikk.

⁸⁵ Dr. Helgert Imre: 165 év krónikája – a budapesti honvéd helyőrség parancsnokságai 1848-tól napjainkig 2. (1918-1945) In: Honvédségi Szemle, 141. évf. (2013.) 5. sz. 122. o.

⁸⁶ Budapest Hírlap, 44. évf. 203. sz, 1924. 09. 28, 8. o. Kövess tábornagy temetése c. cikk.

⁸⁷ Szózat, 7. évf. 89. sz, 1925 04. 21, 7. o. Vasárnap leplezték le Budapest első hadiemlékművét c. cikk.

⁸⁸ RK, 53. évf. 1. sz, 1926.01.01, 3. o.

⁸⁹ Dobos 247. o.

⁹⁰ mint 33.

⁹¹ HU-MNL-OL-XVIII-5-II-310/1946. Amikor a nagybirtokrendszer megszüntetéséről szóló 1945. évi VI. tc. értelmében a nyugalmazott vezérőrnagyot földbirtokainak 100 hold feletti részétől megfosztották, fellebbezéssel élt a 600/1945. M. E. 15. §-a alapján a Nemzetgyűlés politikai bizottsága felé (mentesül az igénybevétel alól 300 kat. holdig, aki a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett), amelyben leírta, hogy politikai okokból helyezték nyugállományba, mivel bírálta az akkori kormányt. Megemlíti még indokként azt is, hogy egyik fiát és vejét is nyilasok ölték meg illetve végezték ki.

amelynek Perczel Armand is résztvevője volt. Az 1927. december 10-én tartott ezrednapon Perczel tábornok beszámolt az előző év történéseiről és az általa írt ezredtörténet első fejezetét is felolvasta.⁹² A felavatásának 40. évfordulóját ünneplő ludovikás évfolyam képviselőjében a Ludovika Akadémia ellenforradalmi vértanúinak emlékművénél Perczel Armand mondott beszédet, és ő helyezte el az 1895-ös évfolyam koszorúját is.⁹³ A harmincas évektől egyre több időt töltött vidéken, mivel a nyugalmazott tábornok a gazdálkodásban találta meg új életcélját. Felesége örökségének, Erdélyben lévő ingatlanainak eladása után, az évtized közepén, a Veszprém megyei Balatonfőkajáron vásároltak birtokot.⁹⁴ A nyugalmazott tábornok ezután gazdálkodással foglalkozott, de fenntartotta a fővárosi, Logodi utca 5/7. alatti lakásukat is. A második világháborút nagyrészt balatonfőkajári házukban vészték át, amikor viszont a front elérte a falut, a Pápa közelében lévő Vanyolára menekültek.⁹⁵ A növénytermesztésen kívül sertésenyésztéssel is foglalkozott, 1944 végén – ekkor még Balatonfőkajáron tartózkodtak – teherautóval küldött élelmiszert Budapestre, ott élő rokonainak.⁹⁶ A háború alatt elveszítették mindkét fiukat. Az idősebb fiú, a repülő önkéntes Miklós 1943-ban öngyilkos lett.⁹⁷ Öccsét, a huszárönkéntes Józsefet nyilasok lőtték le 1944-ben, amikor a fiatal egyetemista, aki szakaszvezetőként szolgált, civilek védelmére kelt.⁹⁸ Lányukat, Erzsébetet 1944 nyarán letartóztatta a Gestapo, mivel férje, herceg Odescalchi Miklós tartalékos repülőhadnagy megkísérelt a szövetségesek által ellenőrzött területre repülni, de elfogták. Odescalchit 1945 januárjában Sopronkőhidán kivégezték, szintén ott raboskodó feleségét egy nappal a kivégzés előtt engedték el.⁹⁹ A „felszabadulás” és az

⁹² Budapesti Hírlap, 49. évf. 280. sz, 1927.12.10, 11. o. Azzal kapcsolatos adatot, hogy az ezredtörténet végül megíródott-e vagy az elkészült fejezet megmaradt-e, eddig sajnos nem találtam.

⁹³ Ludovikás levele. A M. kir. honvéd Ludovika Akadémia levele-köreinek évkönyve. 1935. (XIV. évf.) 74. o. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/16992/ludovikas_levele_1935.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Utolsó letöltés: 2024. 09.20.)

⁹⁴ Perczel István szóbeli közlése. A HU-MNL-VeML-VII.4.b-I-1-2-1/140/1934. ügyirat szerint Toldalagi Ilona két Zeyk-ági elsőfokú unokatestvérével, herceg Odescalchi Károllyal és Fonet Béláné szül. Zeyk Erzsébettel közösen is vásároltak birtokot, amelyek 1934-ben kerültek telekkönyvezésre.

⁹⁵ A vanyolai szőlőhegyen még Perczel József vásárolt szőlőbirtokot és egy vadászházat, tőle örökölték meg gyermekei. A háború alatt vanyolai ismerőseiknél, a Szűr családnál éltek Perczel Armandék, a faluban.

⁹⁶ Perczel István szóbeli közlése. Visszaemlékezése szerint nagybátyja sertéshúst, zsírt lisztet és egyebet küldött német katonák közvetítésével a rokonságnak. A németek a „rakomány” felét kérték ezért cserébe, a másik felét pontosan leszállították.

⁹⁷ Perczel István visszaemlékezése szerint feltehetően sógora, Odescalchi Miklós hatására állt önkéntesnek a repülőökhöz, ahol rosszul viselte a kiképzést és társai vagy felettesei ugratásait, ezért vetett véget életének Perczel Miklós. Perczel József a Magyar-Olasz Bank vezérigazgatója, adamóczi Ambró István lányának udvarolt. Az ő otthonukban, Budapesten, a Mártonhegyi út 36. szám alatt tartózkodott éppen, amikor nyilasok törtek be a villába. Perczel István visszaemlékezése szerint (ő fogadta az unokatestvére halálesetéről szóló telefonhívást otthonukban, mivel Perczel Armandék akkor balatonfőkajári birtokukon tartózkodtak) a nyilasok állítólag zsidók után kutatva törtek be a villába, ahol azonnal lelőtték az ajtót nyitó angol nevelőnőt, majd a fegyvere után kapó (egyébként civilben lévő) Perczel Józsefet is. Később elnézést kértek Perczel Armandtól a túlkapás miatt.

⁹⁸ Kossuth Népe, 1. évf. 20. sz, 1945.05.24, 1. o. Újabb adatok a náci-nyilas halálkrónikából c. cikk.

⁹⁹ Perczel Erzsébet 1941. október 31-én ment férjhez herceg Odescalchi Miklóshoz, akinek bravúrjaival és botrányaival is tele volt a korabeli sajtó. A tartalékos repülőhadnagy rangban szolgált szerémi herceg 1944. június 10-én megkísérelt gépével Olaszország angol-amerikai megszállás alatt álló részére repülni, egyes vélemények szerint azért, hogy különbékéről tárgyaljon velük Horthy kormányzó nevében. A herceget még aznap elfogták és letartóztatta a Gestapo. Később átadták a nyilasoknak, akik Sopronkőhidán, 1945. január

új rend nem kedvezett a fiatal özvegynek, ezért elhagyta az országot és Új-Zélandon talált otthonra. Soha többé nem tért haza.

A háború után Perczel Armand feleségével, anyósával és húgával¹⁰⁰ végleg Balatonfőkajáron telepedett le, ahol egy ideig még gazdálkodásból élt, ám néhány éven belül szinte minden földbirtokától megfosztotta az új rendszer. 1956. március 21-én hunyt el Balatonfőkajáron. Ott is temették el, ám sírhelyét az 1980-as években eladták, síremlékét eltávolították.¹⁰¹

bonyhádi Perczel József altábornagy és fia (balról jobbra): Mór, Olivér, Miklós és Armand
(A kép forrása: HU-MNL-VeML-XIII.68. A Walla család iratai.)

21-én hűtlenség vádjával elítélték és kivégezték. Június 10-én feleségét, Perczel Erzsébetet is elfogták és előbb Budapesten, majd Bécsben tartották fogva. 1945. január 17-én aztán őt is Sopronkőhidára szállították és átadták a nyilasoknak. A férje kivégzése előtti napon szabadon engedték. (Lásd erről Balogh Margit: A sopronkőhidai hűtlenek. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1989. 3. sz, 448–449. o.) 1948-ban elhagyta az országot, előbb Ausztriába, majd Új-Zélandra ment. Aucklandben telepedett le és ott élt – Elisabeth Odescalchi néven – halálig. Többé nem ment férjhez, gyermeke sem született. 2007. december 13-án hunyt el.

¹⁰⁰ Perczel Margit (Vác, 1878. február 23. – Balatonfőkajár, 1952. február 12.)

¹⁰¹ Özvegye 1978-ban hunyt el, egyetlen lánya külföldön élt, nem volt, aki megváltsa sírhelyét. Valószínűleg ugyanoda temették el az 1952-ben elhunyt Perczel Margitot, s talán anyósát, az 1959-ben elhunyt gróf Toldalgi Lászlónét (szül. báró zejkfalvi Zeyk Erzsébet, Kolozsvár, 1865. szeptember 15. – Balatonfőkajár, 1959. szeptember 28.) is.